

ศิลปะการปั้นปูนในประเทศไทย

งานศิลปะอันงดงามของไทยมีมากมายหลายประเภท เช่น งานจิตรกรรม งานลายรดน้ำ งานหล่อโลหะ งานเครื่องถม และงานเครื่องมุก เป็นต้น งานปั้นปูนก็เป็นงานศิลปะอีกประเภทหนึ่ง ที่ได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าสูงเช่นเดียวกัน สามารถพบเห็นได้ทั่วทุกภูมิภาคของไทย ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ เป็นงานช่างศิลป์ไทยที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของชาติอย่างเด่นชัด ทำให้รู้ว่าคนไทยมีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม มีการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ในแต่ละท้องถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ ศิลปะการปั้นปูนเกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน ที่รู้จักสังเกต ค้นคว้า ทดลอง นำวัสดุต่างๆ ที่มีอยู่รอบๆ ตัว มาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งในชีวิตประจำวัน และเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจและสังคม

ประวัติความเป็นมาของปูนดำโดยสังเขป

บรรพบุรุษของไทยเมื่อราวพันสามร้อยปีมาแล้ว เริ่มเข้าสู่วัฒนธรรมทางศาสนา และศิลปกรรม ซึ่งมีต้นแบบมาจากประเทศอินเดีย ได้สร้างศิลปกรรมทางศาสนา เรียกว่า ศิลปะทวารวดี โดยมีงานปูนปั้น ซึ่งเป็นหนึ่งในกรรมวิธีทางช่าง ที่สะท้อนความถนัดเป็นพิเศษ และยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน มีทั้งปั้นเป็นพระพุทธรูป รูปเล่าเรื่องชาดก หรือลวดลายเพื่อประดับอาคารสถาปัตยกรรมต่างๆ

เมื่อปูนดำในยุคสมัยทวารวดีร่วงโรยลง ศิลปะงานสลักหินของขอมได้เข้ามาครอบงำแทนที่ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ – ๑๖ จนถึงราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ศูนย์กลางของอาณาจักรขอมเริ่มเสื่อมสลาย งานปูนดำจึงกลับมาแพร่หลายอีกครั้ง ในยุคสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ยุคสมัยแห่งล้านนา และศิลปะปูนดำยุคสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นลำดับ จวบจนมาถึงยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

ศิลปะการปั้นปูน เป็นผลผลิตที่เกิดจากการใช้วัสดุที่มีความคงทนถาวร มีอายุการใช้งานที่ยาวนานทนทานไม่น้อยไปกว่าวัสดุประเภท ดิน หิน ไม้ สีลาแลง และโลหะ ดังจะเห็นได้จากการปั้นปูนประดับตกแต่งตามโบราณสถานต่างๆ ในประเทศไทย ถ้านับยุคสมัยมาตั้งแต่กรุงสุโขทัยจนกระทั่งปัจจุบันมีระยะเวลามากกว่า ๗๐๐ ปี ก็ยังมีผลงานการปั้นปูนให้เห็นอยู่มากมาย

ปัจจุบันในประเทศไทยยังมีการสร้างงานปั้นปูน เพื่อประดับตกแต่งอาคารสถานที่ โบสถ์วิหารกันอยู่ไม่ใช่น้อย มีการสืบทอด ถ่ายทอด กันต่อๆ มา แต่การสืบทอดยังคงถ่ายทอดรับรู้กันเฉพาะช่างปั้นปูนในแต่ละกลุ่มช่าง หรือในแต่ละท้องถิ่นเท่านั้น เช่นกลุ่มช่างที่มีภูมิลำเนาในจังหวัดเพชรบุรี และกลุ่มช่างที่มีภูมิลำเนาในจังหวัดทางภาคเหนือ ต่างกลุ่มต่างก็เรียกชื่อปูนนี้

แตกต่างกันไป มีชื่อเรียกเป็นหลาย ชื่อ เรียกตามรูปแบบกรรมวิธีการขั้นตอนการผลิต และเรียกตามชื่อวัสดุที่เป็นส่วนผสมต่างๆ เป็นต้น ซึ่งพอจะแยกแยะให้เห็นได้ชัดเจนได้ดังนี้

ปูนหมัก เรียกตามวิธีการขั้นตอนแรก ในการผลิตปูน

ปูนดำ ปูนโหลก เรียกตามวิธีการรวมเนื้อปูนเข้าด้วยกัน

ปูนปั้น เรียกตามลักษณะการนำไปใช้ คือ การปั้น

ปูนสด เรียกตามความใหม่สดของเนื้อปูน และการปั้นสดๆ ที่ต้องใช้ทั้งความคิดรูปแบบฝีมือ

ปูนโบราณ เรียกตามการสืบทอดมาแต่โบราณ

ปูนน้ำอ้อย ปูนน้ำมัน เรียกตามเนื้อวัสดุส่วนผสม ที่มีอยู่ในเนื้อปูน

ปูนเพชร เรียกตามการเปรียบเทียบ ความแข็งแรงของเนื้อปูนประดุจเพชร หรืออาจเรียกตามความเข้าใจว่าปูนชนิดนี้เป็นเอกลักษณ์ประจำเมืองเพชรบุรี

ชื่อเรียกปูนต่างๆ เหล่านี้ จะเห็นได้ชัดเจนว่า เรียกจากที่มาอันเกิดจากปูนทั้งสิ้น และถึงแม้จะมีชื่อเรียกของปูนแตกต่างกันไป ปูนทุกๆ ชื่อที่เรียก ต่างก็มีส่วนผสมหลักที่เหมือนกัน กัน คือ ปูนขาว ทราช กาว และเส้นใยด้วยกันทั้งสิ้น ต่างกันเพียงสูตรอัตราส่วนผสมของวัสดุมากน้อยไม่เท่ากัน

ปูนปั้น ปูนโหลก ปูนดำ เป็นชื่อเรียกปูนชนิดเดียวกัน มีกรรมวิธีการผลิตและส่วนผสมหลักๆ เช่น ปูนขาว ทราช เส้นใย กาว อีกทั้งยังลักษณะการใช้งาน คือการนำมาปั้น และผลงานที่ได้จากการปั้น ซึ่งมีคุณสมบัติ ความงาม ความคงทน เป็นเช่นเดียวกัน

ปูนดำ เป็นปูนที่มีส่วนผสมของปูนขาวเป็นส่วนผสมหลัก นำไปดำหรือโหลกผสมกับทราช กาว และเส้นใย ตามสัดส่วนที่กำหนดให้ละเอียดรวมเป็นเนื้อเดียวกัน มีสีขาวนวล คุณสมบัติของปูนที่มีคุณภาพดีเหมาะกับการใช้งานปั้น เมื่อดำเสร็จแล้วเนื้อปูนจะเหนียวเนียน เมื่อทดลองจับเนื้อปูนจะนุ่ม ทดลองปั้นเป็นรูปทรงเรียวเล็กหรือบาง ก็ทรงตัวอยู่ได้ดี สามารถปั้นเป็นรูปทรงต่างๆ ตามต้องการได้ เมื่อปั้นปูนได้รูปทรงแล้ว ปล่อยให้ถูกอากาศจะเกิดปฏิกิริยาแข็งตัวได้ในเวลาไม่นานนัก ยิ่งเวลาผ่านไปเนื้อปูนจะยิ่งทวีความแข็งแรงมากขึ้น ปูนดำจึงเป็นปูนที่ช่างสามารถปั้นให้ปรากฏในเวลาอันรวดเร็ว และเสร็จสิ้นในตัวของมันเองเป็นงานปูนที่มีความสด และมีชีวิตชีวาในผลงาน

ถึงแม้ว่าปูนชนิดนี้ จะเป็นปูนที่เรียกตามความเข้าใจต่างกันเช่นไรก็ตาม แต่ถ้าพิจารณาตามกรรมวิธีและขั้นตอนการผลิตแล้ว ในขั้นตอนสุดท้ายก่อนนำไปใช้ปั้น ใช้วิธีรวมเนื้อปูนในลักษณะเดียวกัน คือการดำหรือโหลก เป็นการรวมเนื้อส่วนผสมต่างๆ ให้เป็นเนื้อเดียวกันทั้งสิ้น

ฉะนั้น ปูนที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานแต่โบราณ มีเอกลักษณ์ของความเป็นปูนที่มีขั้นตอนในการผลิต เช่นการหมักปูน การนำวัสดุชนิดอื่นๆ มาผสมรวมให้เข้ากันด้วยวิธีการตำหรือโกลกในขั้นตอนสุดท้าย ก่อนการนำไปใช้ปูน คำเรียกปูนชนิดนี้ที่เหมาะสม จึงควรเรียก “ปูนดำ” ซึ่งน่าจะเป็นคำเรียกที่เข้าใจความหมายได้ดีและชัดเจนที่สุด

ปูนดำเพชรบุรี

เพชรบุรีเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดีจังหวัดหนึ่งของไทย ดังจะเห็นได้จากโบราณสถานต่างๆ เช่น พระอารามเก่าแก่หลายๆ แห่ง ที่มีประวัติสืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรือง และเป็นเมืองสำคัญมาแต่อดีต มีช่างแขนงต่างๆ มากมาย ปรากฏหลักฐานทางศิลปกรรมหลายยุคหลายสมัย โดยเฉพาะงานปั้นปูนก็เป็นศิลปะอีกแขนงหนึ่งที่ช่างปั้นปูนเมืองเพชร สามารถสืบสานฝีมือจาสืบมาโบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ได้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอโดยตลอด

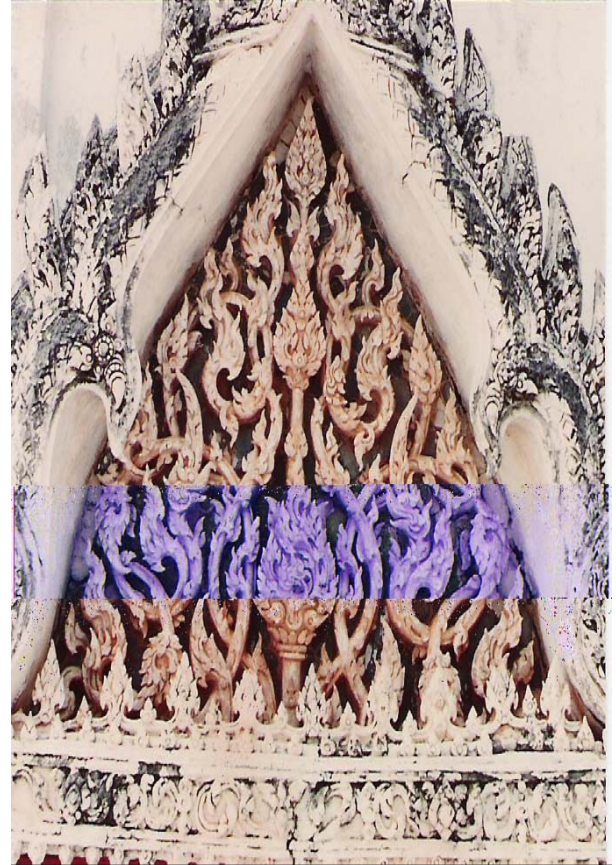
ลวดลายปูนดำที่โดดเด่นในจังหวัดเพชรบุรี

ศิลปะการปั้นปูนสมัยอยุธยาสกุลช่างเมืองเพชร ในจังหวัดเพชรบุรี ที่ยังมีให้เห็นได้ในปัจจุบัน ล้วนเป็นปูนที่ปั้นในสมัยอยุธยาตอนปลายแทบทั้งสิ้น ผลงานที่ยอมรับกันว่าเป็นศิลปะการปั้นปูนที่ยอดเยี่ยม มีดังนี้

๑. ปูนที่ปั้นประดับหน้าบันพระอุโบสถ และฐานเสมา วัดสระบัว สมัยสมเด็จพระนารายณ์
๒. ปูนที่ปั้นประดับหน้าบันพระอุโบสถ และผนังอุโบสถ วัดไผ่ล้อม สมัยพระเพทราชา
๓. ปูนที่ปั้นประดับหน้าบันพระอุโบสถ และหน้าบันศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม สมัยพระเจ้าเสือ
๔. ปูนที่ปั้นประดับหน้าบันพระอุโบสถ วัดเขาบันไดอิฐ สมัยอยุธยาตอนปลาย
๕. ปูนที่ปั้นประดับหน้าบันวิหารทิศ วัดมหาธาตุ สมัยพระเจ้าเสือ



ฐานเสมาวัดสระบัว อ.เมือง จ.เพชรบุรี



ลวดลายซุ้มหน้าต่างโบสถ์ วัดเขาบันไดอิฐ
อ.เมือง จ. เพชรบุรี



ลวดลายปั้นประดับผนังโบสถ์เก่า วัดไผ่ล้อม อ.เมือง จ.เพชรบุรี

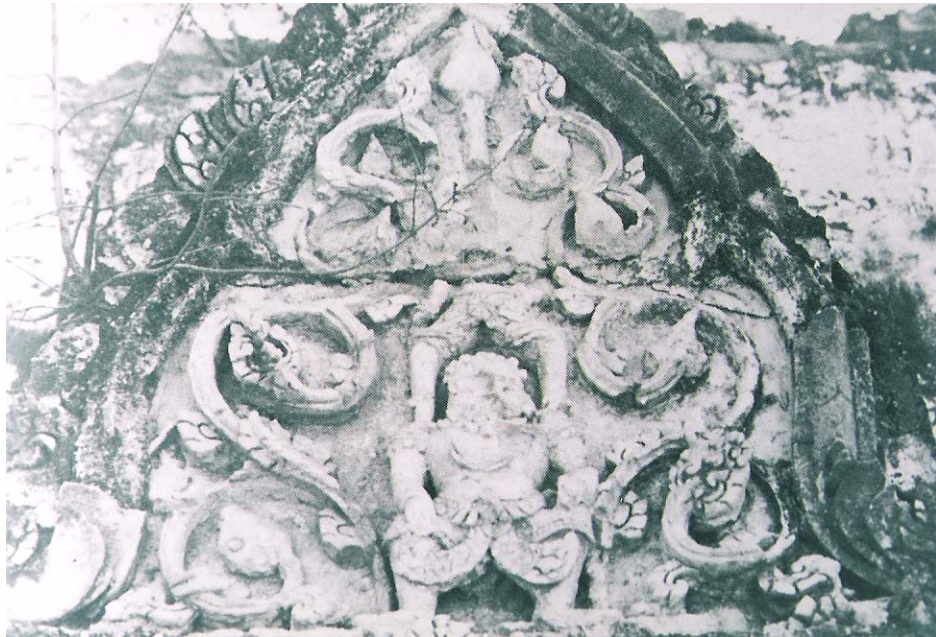


ปูนที่ปั้นประดับหน้าบันพระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม สมัยพระเจ้าเสือ



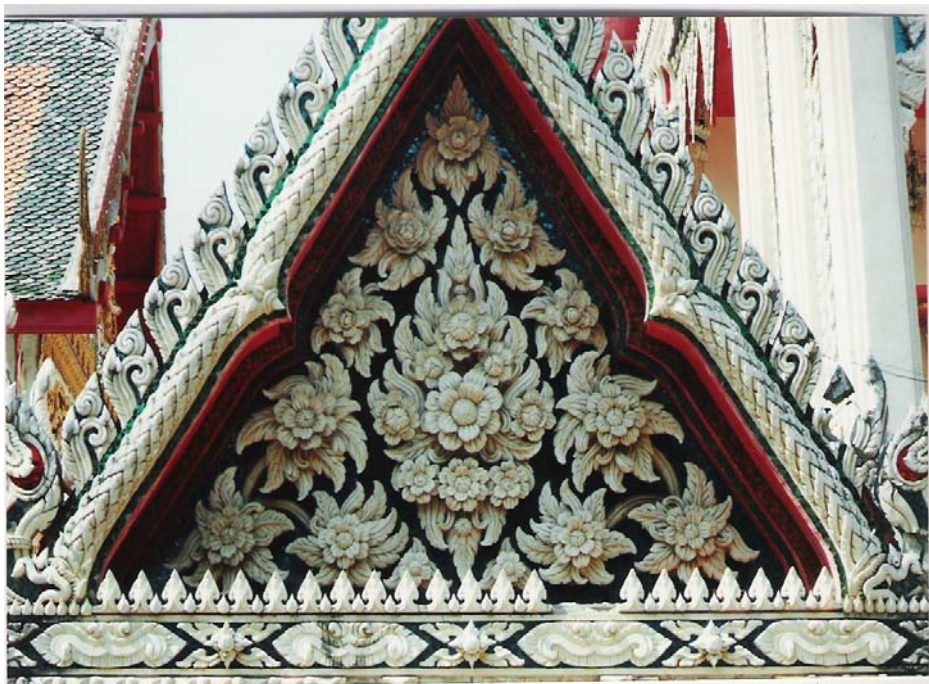
ปูนที่ปั้นประดับหน้าบันศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม สมัยพระเจ้าเสือ

ผลงานปูนปั้นที่มีชื่อเสียงในอดีต



มณฑป วัดโรงช้าง จ. ราชบุรี (ปัจจุบันถูกทำลายแล้ว)

ผลงานปูนปั้นในปัจจุบัน



ซุ้มประตูกำแพงโบสถ์วัดกุยบุรี อ.กุยบุรี จ.ประจวบคีรีขันธ์

ปูนตำลัณนา

ศิลปกรรมในภาคเหนือของประเทศไทย แต่เดิมเรียกกันว่า ศิลปะเชียงแสน อันเนื่องมาจากการค้นพบโบราณวัตถุที่เมืองเชียงแสนเป็นครั้งแรก โดยเชื่อว่าอาจมีอายุราว พ.ศ. ๑๖๐๐ ลงมา และยังเข้าใจว่า เมืองเชียงแสนเป็นเมืองสำคัญในระยะนั้นด้วย และด้วยเหตุผลที่ว่า เชียงแสนมีความหมายเฉพาะพื้นที่ในเมืองเชียงแสนเท่านั้น ในขณะที่ศิลปกรรมซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันกลับได้พบกระจัดกระจายเป็นบริเวณที่กว้างกว่า ดังนั้นในปัจจุบันจึงนิยมเรียกกันว่า ศิลปะล้านนา อันหมายถึงบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งหลังจากการตั้งเมืองเชียงใหม่โดยพญามังราย เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๕ เป็นต้นมา บทบาทของเมืองเชียงใหม่ได้ทวีความสำคัญมากขึ้น และเป็นศูนย์รวมของภาคเหนือตอนบนตราบจนถึงปัจจุบัน

ยุคทองของล้านนาได้แก่ช่วงเวลาที่ยังใหม่มีความมั่นคงสูงสุด และเจริญรุ่งเรืองทั้งในด้านวรรณกรรม และศิลปกรรม อันอยู่ในช่วงระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นับตั้งแต่พญากือนา (พ.ศ. ๑๘๔๘ – ๑๘๖๘) จนถึงรัชสมัยของพญาแก้ว หรือพระเมืองแก้ว (พ.ศ. ๒๐๓๘ – ๒๐๖๘)

ลวดลายลายปูนคำที่โดดเด่นของล้านนา

๑. ลวดลายขุ่มประตู่โขง เทวดาประดับฝาผนัง วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่
๒. ลวดลายประดับเจดีย์วัดป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
๓. ลวดลายเจดีย์เก่า วัดเชียงมั่น วัดเจดีย์หลวง วัดปราสาท จังหวัดเชียงใหม่
๔. ลวดลายประดับขุ่มฐานเจดีย์ วัดสะดือเมือง จังหวัดเชียงใหม่
๕. ลวดลายเชิงบันไดเกา วัดอุโมงค์เถรจันทร์ จังหวัดเชียงใหม่
๖. ขุ่มประตู่โขง วัดพรธาตุลำปางหลวง จ.ลำปาง
๗. ลวดลายขุ่มวิหารลายคำ และลวดลายที่หอไตร วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่



“มอม” วัดมิ่งเมือง อ.เมือง จ.น่าน



ลวดลายปูนปั้นประดับฐานหอไตร วัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่



ลวดลายปูนประดับเจดีย์วัดป่าสัก
อ.เชียงแสน จ.เชียงราย



ลวดลายปูนประดับผนังวัดเจ็ดยอด
อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ส่วนผสมสำคัญของปูนดำ

๑. ปูนขาว
๒. ทราช
๓. กาว
๔. เส้นใย



๑. ปูนขาว เป็นวัสดุสำคัญที่นำมาใช้เป็นส่วนผสมหลักในการนำไปดำผสมกับส่วนผสมอื่นๆ ก่อนจะนำไปใช้ในการปั้นเป็นรูปร่าง รูปทรงต่างๆ ตามแบบที่กำหนด ปูนขาวที่นำมาใช้ดำนี้ต้องเป็นปูนขาวที่สะอาด บริสุทธิ์ ไม่ปนเปื้อน หรือคุณภาพต่ำ ปูนขาวที่เผาเสร็จใหม่ๆ จะเป็นปูนที่มีคุณภาพดี การซื้อปูนขาวจากร้านค้าวัสดุก่อสร้างทั่วไปอาจได้ปูนที่เสื่อมสภาพแล้ว เมื่อนำมาใช้

เป็นส่วนผสมของปูนดำอาจได้ปูนขาวที่ขาดคุณภาพ ปูนดำอาจไม่แข็งตัว หรือแม้ปูนดำจะแข็งตัว แต่เนื้อปูนจะร่วนซุย เปราะแตกง่าย มีการทดสอบค่าความเป็นด่างของปูนขาว ด้วยการใช้กระดาษตรวจค่าความเป็นด่าง ถ้ากระดาษตรวจค่าความเป็นด่างมีสีเข้มมาก แสดงว่าค่าความด่างของปูนจะสูงมาก ปูนขาวที่มีคุณภาพดี ต้องมีค่าความด่างไม่น้อยกว่า ๑๒ pH

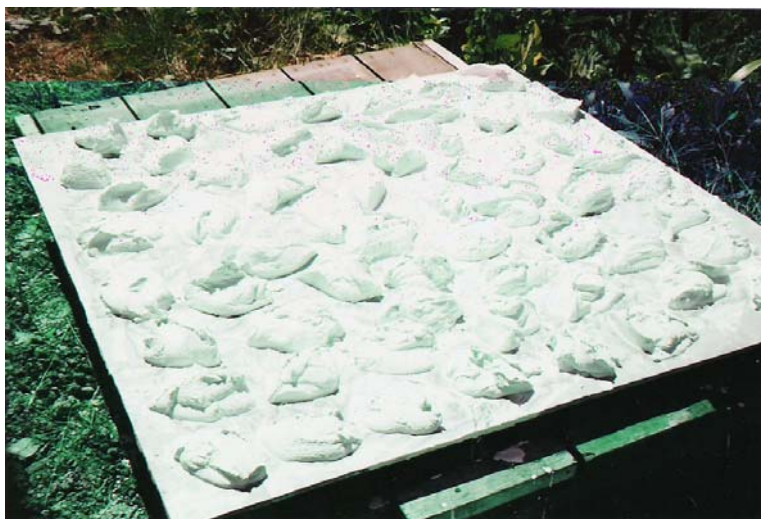
ปูนขาว ทำหน้าที่รวมและห่อหุ้มประสานวัสดุส่วนผสมอื่นๆ เช่นทราย น้ำกาว เส้นใยต่างๆ ยึดให้แข็งตัวเป็นก้อนใหญ่ และช่วยให้โครงสร้างแข็งแรง เมื่อเวลาผ่านไปนาน อนุของแคลเซียมในตัวปูนจะจับยึดกันเองอย่างทั่วถึง ทำให้แข็งแรง



การหมักปูนขาว
ในบ่อพักแรก



นำปูนขาวที่หมักได้ที่แล้ว
ร่อนเอาแต่เนื้อละเอียด
เก็บรักษาในบ่อพักอีกบ่อหนึ่ง



ดักปูนขาวที่ร้อนแล้ว
นำขึ้นมาตากแดดให้เนื้อปูน
แห้งก่อนนำไปดำต่อไป

๒. ทราย ต้องเป็นทรายน้ำจืดที่สะอาด ถ้าไม่สะอาดพอ ควรร่อนล้างในน้ำ ด้วยตะแกรงตาละเอียด เพื่อคัดแยกเนื้อทรายหยาบและทรายละเอียดออกจากกัน ทรายหยาบจะนำไปใช้เป็น ส่วนผสมปูนในงานขึ้นรูปโครงสร้าง ส่วนทรายละเอียดนำไปเป็นส่วนผสมปูนในงานปั้นลวดลาย ส่วนที่ละเอียด ทรายที่ร่อนล้างสะอาดแล้ว ผึ่ง หรือตากให้แห้ง เก็บไว้รอใช้งานต่อไป

ทรายในเนื้อปูนดำ เป็นตัวเสริมความแข็งแรงของเนื้อปูนขาว เปรียบเสมือนกระดูก ช่วยให้เนื้อปูนทรงตัวได้ดี ทั้งในขณะที่ปูนยังเปียกและในระยเวลาที่ปูนที่ปั้นแห้งแข็งตัวดีแล้ว นอกจากนั้นทรายในเนื้อปูนยังช่วยไม่ให้เนื้อของเนื้อปูนมีความหนาแน่นมากเกินไป เกิดการบิดยุบของเนื้อปูนไม่ให้แตกร้าวได้ง่าย อีกทั้งทำให้เนื้อปูนสามารถระบายความชื้นและความร้อนจากสภาพอากาศได้ดีอีกด้วย

๓. กาว เป็นส่วนผสมของปูนดำอีกชนิดหนึ่ง ที่ได้มาจากธรรมชาติ ทั้งจากพืชและสัตว์บางชนิด ก่อนการดำ ต้องนำมาแปรสภาพให้ง่ายต่อการผสมกับวัสดุอื่นๆ เป็นรูปลักษณะของของเหลวหรือเป็นผง ช่างปั้นปูนแต่ละคน จะใช้วัสดุประเภทกาวแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นนั้นๆ หรือเลือกใช้กาวที่แต่ละคนได้ทดลองแล้วว่า เมื่อนำไปดำผสมกับปูนขาว และส่วนผสมอื่นๆ แล้ว สามารถนำไปใช้เป็นลวดลาย รูปทรงต่างๆ ได้ง่าย สะดวก และได้ผลงานที่มีคุณภาพดี

ปัจจุบัน ช่างปั้นปูนในจังหวัดเพชรบุรี ใช้น้ำตาลโตนด น้ำอ้อย หรือน้ำตาลทรายแดง ซึ่งได้จากพืช เป็นวัสดุผสมในการดำปูนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนกาวที่ได้จากสัตว์ สมัยก่อนใช้หนังวัว หนังควายเคี้ยวตนเอง ปัจจุบันมีกาวหนังวัว หนังควายที่ผลิตขายเป็นแผ่นสำเร็จรูป สามารถนำมาแปรสภาพได้ง่ายต่อการใช้งานได้สะดวกมากขึ้น

กาวหนังสัตว์ น้ำตาลชนิดต่างๆ หรือน้ำมันอื่นๆ ที่นำมาใช้เป็นส่วนผสมของปูนดำ กาวเหล่านี้ส่วนมาจะมีลักษณะเป็นของเหลวข้น ใช้ผสมให้เนื้อปูน ทำหน้าที่ในการยึดเหนี่ยวเนื้อของวัสดุ เชื่อมต่อเม็ดปูน เม็ดทราย และเส้นใยให้มีการยึดเกาะได้ดี



๔. เส้นใย เป็นวัสดุที่จำเป็นอีกชนิดหนึ่ง ในส่วนผสมสำคัญของปูนดำ มีลักษณะของความเป็นเส้นใย มีเส้นใยเป็นเส้นยาว ได้มาจากธรรมชาติที่เป็นสัตว์ และพืช อาจนำมาใช้ได้โดยตรง หรือแปรรูปแล้วก็ได้ การเลือกใช้วัสดุเป็นเส้นใยแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น

เส้นใยไม่ว่าจะเป็นวัสดุชนิดใดก็ตาม จะมีรูปลักษณะโดยรวมเป็นเส้นใยยาว มีความยืดหยุ่น มีความโปร่งในตัวของมันเอง เมื่อนำมาใช้เป็นส่วนผสมของปูนดำ ปูนเป็นชิ้นงานจนสำเร็จ แล้วปล่อยให้อยู่ในสภาพดินฟ้า อากาศร้อน เย็นตามปกติทั่วไป เนื้อปูนจะเกิดการยึด หดตัว เส้นใยเหล่านี้ จึงทำหน้าที่รับการยึดหดตัว ยึด โยง เหนี่ยวรั้ง กลุ่มอนุของเนื้อวัสดุอื่นๆ ที่ใช้ผสมร่วมกันนั้น ให้เหนียวแน่น ไม่เปราะหักง่าย อันเป็นผลให้ลดการร้าวปูนดำเหล่านั้น ทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศได้นาน

การตำปุน

ปุนดำ เป็นปุนอีกชนิดหนึ่ง มีลักษณะที่แปลกโดดเด่น มีกรรมวิธีการทำการผลิตที่แตกต่างจากปุนชนิดอื่น ด้วยการนำส่วนผสมหลายๆ ชนิด มาผสมรวมกันด้วยการโขลกหรือตำให้กลมกลืนเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน

กลุ่มช่างทางจังหวัดเพชรบุรี เป็นกลุ่มช่างที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง มีผลงานปุนปั้นที่โดดเด่นเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในเรื่องของกรรมวิธีการตำปุน และปั้นปุนตามแบบโบราณ ส่วนผสมปุนดำที่ช่างปั้นปุนในจังหวัดเพชรบุรี ใช้กันอยู่ มีวัสดุที่เป็นปูนขาว ทราย กาว และเส้นใย เป็นวัสดุหลัก โดยเฉพาะส่วนผสมที่เป็นกาว มักใช้น้ำหวานที่ได้จากพืช เช่น อ้อย น้ำตาลโตนด และใช้หนังสัตว์ เช่น หนังวัว หนังควาย นำมาต้มเคี่ยวแปรสภาพจนได้เป็นกาวหนืด แม้มีช่างปั้นบางคนเพิ่มส่วนผสมอื่นๆ เติมลงไป ก็เป็นเพียงวัสดุเสริมเท่านั้นและอาจจัดเป็นวัสดุชนิดในชนิดหนึ่ง ในวัสดุหลักทั้ง ๔ ดังที่กล่าวมาแล้วก็ได้

สำหรับช่างปั้นปุนดำในท้องถิ่นทางภาคเหนือ ปัจจุบันมีช่างที่รวมตัวเป็นกลุ่มๆ กระจายกันอยู่ในพื้นที่จังหวัดต่างๆ เช่น กลุ่มช่างในอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน กลุ่มช่างในจังหวัดเชียงใหม่ และกลุ่มช่างในพื้นที่จังหวัดเชียงราย เป็นต้น กลุ่มช่างเหล่านี้สืบทอดกรรมวิธีการตำปุน การปั้นปุน โดยมีวัสดุส่วนผสม คือ ปูนขาวเป็นวัสดุหลัก มีทรายเป็นวัสดุรอง และมีส่วนผสมที่เป็นน้ำมัน เช่น น้ำมันตังอิ้ว น้ำมันละหุ่ง น้ำมันงา น้ำมันมะพร้าว หรือน้ำมันอื่นๆ ที่ได้จากพืช เป็นต้น

ดังนั้นส่วนผสมของ ปุนดำของกลุ่มช่างเพชรบุรี กับกลุ่มช่างทางภาคเหนือ จึงมีความแตกต่างของส่วนผสมที่เป็นน้ำกาวให้เห็นได้อย่างชัดเจน ทำให้สามารถแบ่งชนิดของปุนดำเป็นได้ ๒ ประเภท คือ

๑. **ปุนดำโบราณ** มีส่วนผสมหลักคือ ปูนขาว ทราย เส้นใย และกาวที่แปรสภาพได้จากพืช และสัตว์
๒. **ปุนดำน้ำมัน** มีส่วนผสมหลัก คือ ปูนขาว ทราย และน้ำมันที่สกัดได้จากพืช

๑. ปุนดำโบราณ

เป็นปุนที่มีความเป็นมาอันยาวนาน มีผลงานปุนปั้นที่เก่าแก่ งดงาม ปั้นประดับติดตามอาคารโบราณสถานหลายแห่ง ปัจจุบันมิให้พบเห็นได้ เช่น ที่แหล่งโบราณสถานจังหวัดสุโขทัย แหล่งโบราณสถานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปุนดำที่ปั้นประดับพุทธสถาน หรือวัดต่างๆ ในจังหวัดเพชรบุรี ปุนที่ปั้นในทางท้องถิ่นภาคเหนือที่จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ เป็นต้น ปุนดำ

โบราณ มีกรรมวิธีการผลิตหลายขั้นตอน ก่อนข้างยุ่งยาก ช่างปั้นปูนในจังหวัดเพชรบุรีเป็นแหล่งใหญ่ที่ยังสามารถ ถ่ายทอด สืบทอด และดำรงความเป็นปูนตำโบราณได้เป็นอย่างดี

วัสดุส่วนผสม และอัตราส่วนผสมของปูนตำโบราณ

๑. ปูนขาว ๓ กิโลกรัม
๒. ทราย ๑.๕ กิโลกรัม
๓. น้ำขาว ๑๕๐ กรัม
๔. เส้นใย ๑๐๐ กรัม
๕. น้ำสะอาด ๕๐๐ – ๖๐๐ กรัม
๖. ข้าวเหนียวเปียก ๒๐๐ กรัม (ไม่ใส่ก็ได้)



อุปกรณ์การตำปูน

อุปกรณ์การตำปูน

- ครกตำปูน เป็นครกตำข้าวธรรมดา หรือครกกระเดื่องที่ใช้ทำเหยียบ ช่างตำปูนในปัจจุบันได้ทำการดัดแปลงครกกระเดื่องประกอบติดกับมอเตอร์ไฟฟ้า ช่วยประหยัดแรงงานการตำปูนได้มาก
- สากตำข้าว ถ้าเป็นครกตำข้าวธรรมดา ใช้สากที่ทำจากไม้มี ๒ หัว ใช้มือจับตรงกลาง
- ตะแกรง เป็นตะแกรงลวดตาถี่ สำหรับร่อนทราย หรือปูน
- ตาชั่ง ใช้ชั่งน้ำหนักส่วนผสมต่างๆ ตามอัตราส่วนที่กำหนด
- กะละมัง เป็นภาชนะแบ่งใส่ปูนขาว หรือทราย เพื่อชั่งน้ำหนัก และรอการตำ
- เสียม ใช้พลิกกลับเนื้อปูนในครก ในขณะที่ตำปูน ควรมี ๒ อัน
- กระบอ กะบวย หรือขันพลาสติก ใช้ตักแบ่งส่วนผสมที่มีปริมาณน้อย
- ถังพลาสติก ใช้ใส่น้ำและวัสดุอื่นๆ ทิ้งไว้
- ถังพลาสติก และหนังยาง ใส่เก็บก้อนปูนที่ตำเสร็จแล้ว และมัดปากถังให้แน่น

- ฯลฯ -

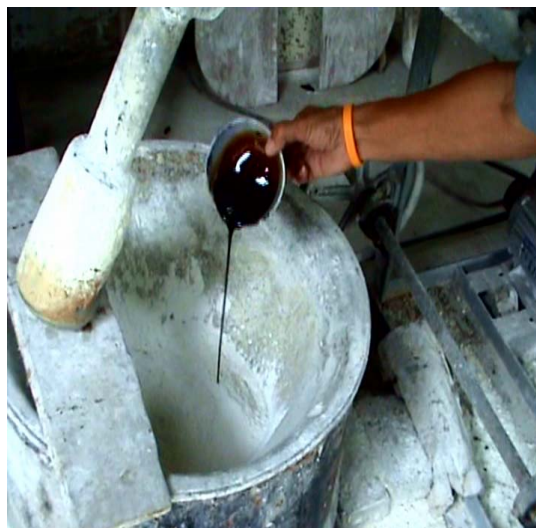
ขั้นตอนการตำปูน

- นำเชื้อกระดาษที่แช่น้ำจนเปื่อยยุ่ย และทรายที่ร่อนละเอียดแล้ว ตามอัตราส่วน ใส่รวมในครก แล้วตำรวมกัน ทรายจะช่วยบดเนื้อกระดาษให้แหลกเร็วขึ้น ตำจนกว่าทรายกับกระดาษจะแหลกรวมเป็นเนื้อเดียวกัน
- ใส่ปูนขาวที่หมัก ตากแห้ง และร่อนละเอียดแล้วลงในครกตามอัตราส่วน ใช้เสียมคลุกเคล้าส่วนผสมทั้งหมดให้รวมกันสม่ำเสมอ ส่วนผสมทั้งหมดจะมีลักษณะร่วนซุย
- เติมน้ำกาบที่มีส่วนผสมของน้ำตาลและกาบแห้งที่เคี้ยวรวมกันอยู่แล้ว พร้อมด้วยน้ำสะอาดลงในครก ใช้เสียมคลุกเคล้าส่วนผสมทั้งหมดให้รวมตัวเป็นเกล็ดปูนร่วนๆ ใช้มือกดเนื้อปูนในครกให้แน่น
- ค่อยๆ ตำย้ำ เรื่อยๆ เนื้อปูนจะเริ่มจับตัวกันเป็นเกล็ดโตขึ้น แล้วเริ่มจับตัวเป็นก้อน ใช้เสียม พลิกเนื้อปูนกลับไปกลับมา เนื้อปูนจะเริ่มแน่น
- ถ้าสังเกตเห็นว่าเนื้อปูนแห้งเกินไป โดยเนื้อปูนจะไม่ยอมรวมตัวเป็นก้อน ใช้มือชุบน้ำแล้วพรมน้ำลงในเนื้อปูนทีละน้อยจึงค่อยตำต่อไป เนื้อปูนจะรวมตัวได้ดีขึ้น มีความแน่น และเหนียวมากขึ้น จนสามารถใช้เสียมแฉะเนื้อปูนพลิกกลับไปมาได้ง่าย โดยเนื้อปูนไม่ติดกันครก

- สามารถทดสอบคุณภาพของเนื้อปูนได้ ด้วยการหยิบเนื้อปูนก้อนเล็ก ทดลองคลึงปั้นเป็นเส้น แล้วจับโค้งเป็นวง สังเกตเนื้อปูนในส่วนโค้ง ถ้ามีรอยปริแยกหรือหัก แสดงว่าปูนดำยังไม่เหนียวดีพอ ต้องดำต่อไป หรือทดลองการทรงตัวของเนื้อปูนด้วยการคลึงปั้นเป็นทรงเรียวยาวแหลม แล้วจับตั้งเอาปลายแหลมขึ้น ถ้าเนื้อปูนทรงตัวอยู่ได้ดี แสดงถึงคุณภาพดีของเนื้อปูน ไม่แข็งไม่แฉะจนเกินไป



เทปูนขาวหลังจากดำทรายกับกระดาษแล้ว



เติมน้ำขาว



การตำปูนในระยะแรก เนื้อปูนจะมีความร่วนซุย เป็นเกล็ดเล็กๆ



ปูนที่ตำจนเกือบใช้การได้แล้ว จะมีลักษณะจับตัวเป็นก้อน

๒. ปูนดำน้ำมัน

เป็นปูนที่มีส่วนผสมส่วนหนึ่งเป็นน้ำมันไม่ต้องเตรียมการมากนัก มีวัสดุส่วนผสมน้อย ชนิด สามารถปั้นแต่งได้ง่าย มีเวลาในการปั้นตกแต่งรายละเอียดเพียงพอ ในท้องถิ่นทางภาคกลาง มักใช้ปั้นประดับอาคารสถานที่ที่อยู่ในร่ม เช่น ลวดลายประดับตามซุ้ม หรือบานประตู หน้าต่าง พระอุโบสถ วิหารของวัดต่างๆ ปัจจุบัน ในท้องถิ่นทางภาคเหนือยังมีการปั้นปูนชนิดนี้ประดับตามอาคารที่เป็นศาสนสถานทั่วไปมากมาย

วัสดุส่วนผสม และอัตราส่วนผสมปูนดำน้ำมัน

วัสดุส่วนผสม

๑. ปูนขาว ๘ - ๙ ส่วน
๒. ทราช $\frac{๑}{๒}$ - ๑ ส่วน
๓. น้ำมันละหุ่ง ๑ ส่วน
๔. เส้นใย (ช่างบางคนไม่ใส่)

ในวัสดุส่วนผสมต่างๆ เหล่านี้ จะสังเกตเห็นว่า นอกจากปูนขาวจะเป็นวัสดุหลักของเนื้อปูนนี้แล้ว ยังมีหน้าที่ช่วยในการเร่งให้เนื้อปูนแข็งตัวเร็วขึ้นอีกด้วย นอกจากส่วนผสมนี้แล้ว ยังมีปูนดำน้ำมันอีกชนิดหนึ่งที่มีส่วนผสมแตกต่างจากปูนที่กล่าวมา โดยมีส่วนผสมและอัตราส่วนดังนี้

- | | | |
|---------------|-----|----------|
| ปูนขาว | ๓ | กิโลกรัม |
| ชันผง | ๒๐๐ | กิโลกรัม |
| น้ำมันตังอิ้ว | ๕๐๐ | กรัม |

จะสังเกตเห็นว่า เป็นสูตรปูนที่ไม่มีส่วนผสมของทราช แต่มีชันผงเป็นวัสดุที่เร่งให้เนื้อปูนแข็งตัวได้เร็วขึ้น

อุปกรณ์การดำปูน

- ครก และสาก สำหรับตำปูน
- ตะแกรงร่อนปูน ทราช
- ตาชั่ง
- กะละมัง
- เสียม
- ถังพลาสติกสำหรับใส่ปูนดำ, หนัวยาง
- ฯลฯ

ขั้นตอนการตำปุน

- ใส่ทรายละเอียดลงในครก
- เชื้อกระดาศ บีบให้สะเด็ดน้ำมัน ใส่ลงในครกพร้อมกับทราย
- ตำทรายกับกระดาศให้แหลกรวมเป็นเนื้อเดียวกัน
- ใส่ปูนขาวประมาณ ๓ ใน ๔ ของอัตราส่วนลงในครก
- ใช้เสียมคลุกเคล้าส่วนผสมในครกให้ทั่ว เนื้อปุนจะร่วนซุย
- เติมน้ำมันที่ใช้ในการผสมปุนตามอัตราส่วนลงในครก
- ใช้เสียมคลุกเคล้าส่วนผสมทั้งหมดให้ผสมกันอย่างทั่วถึงในลักษณะเนื้อปุนร่วนซุย
- ใช้มือตบเนื้อปุนในครกให้แน่น เนื้อปุนจะเริ่มดูดซึมความชื้นจากน้ำมัน
- ตำนวดเบาๆ ด้วยสาก ในระยะแรกจะมีการฟุ้งกระจายของเนื้อปุนบ้าง
- เนื้อปุนจะค่อยๆ มีความแน่นตัวมากขึ้น ปุนจะดูดซึมความชื้นจากน้ำมัน และจับตัวเป็นเกล็ด
- ใช้เสียมแฉะพลิกเนื้อปุนตลอดเวลาในการตำปุน
- เนื้อปุนจะเริ่มจับตัวเป็นเกล็ดเล็กๆ มีความชื้นจากน้ำมันมากขึ้น แล้วรวมตัวเป็นก้อนโต การตำปุนจะรู้สึกละง่ายขึ้น
- เมื่อตำปุนไปเรื่อยๆ เนื้อปุนจะเริ่มนุ่ม และแฉะน้ำมัน
- เติมปูนขาวส่วนที่เหลือลงไปรวมกับเนื้อปุนตำในครก ใช้เสียมแฉะปุนคลุกเคล้าให้เข้ากัน
- ในระหว่างตำ ใช้เสียมแฉะเนื้อปุนพลิกกลับไปกลับมา ให้ส่วนผสมในเนื้อปุนทั้งหมดรวมเป็นเนื้อเดียวกัน
- เนื้อปุนที่จับตัวเป็นก้อน จะไม่แฉะน้ำมัน เริ่มมีความเหนียวมากขึ้น เมื่อทดลองเอามือจับนวดดู จะรู้สึกปุนที่ตำอยู่ร้อนระอุ เป็นสาเหตุจากปุนขาวที่ทำปฏิกิริยากับส่วนผสมอื่น และจากการเสียดสีในระหว่างตำปุนนี้ด้วย
- เนื้อปุนจะรวมตัวเป็นก้อนที่สมบูรณ์ ส่วนผสมเข้ากันสนิท สังเกตได้จากเนื้อปุนมีความเหนียวจนจับตัวกันแน่น
- การแฉะพลิกก้อนปุนสามารถใช้เสียมแฉะกลับก้อนปุนได้โดยสะดวก พลิกเนื้อปุนที่ตำในครกได้ทั้งก้อน โดยเนื้อปุนจะไม่ติดกันครกเลย
- เมื่อใช้นิ้วมือจับปุนขึ้นมาขนาดคลึง จะรู้สึกถึงความเนียนละเอียด นุ่มเหนียว
- นำเนื้อปุนที่ตำเสร็จแล้ว ไปใช้ปั้นเป็นลวดลายหรือรูปทรงได้เลย หากยังไม่ใช้งานให้เก็บปุนตำนี้ใส่ลงในภาชนะที่มีฝาปิดมิดชิด



การตําน้ำมัน

การเตรียมงานก่อนการปั้นรูป ปั้นลาย

๑. การกำหนดแบบ ขนาด ก่อนการกำหนดแบบทุกครั้ง ช่างปั้นจะต้องรู้ ขนาด รูปร่าง ลักษณะ สภาพแวดล้อมของพื้นที่ และรับรู้แนวทางของงานที่จะปั้น เพื่อให้การกำหนดแบบ มีความกลมกลืน สอดคล้องกับรูปแบบโดยรวมให้เป็นไปในทางเดียวกัน นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงความเหมาะสม ของมุมมองที่เกิดความงาม ในทุกทิศทางที่มองเห็นด้วย
๒. การร่างเส้น เขียนรูป เขียนลาย เป็นการร่างรูปแบบ เขียนลวดลาย หรือรูปทรงต่างๆ ตามที่ได้กำหนดไว้แล้ว โดยการเขียนแบบต้องคำนึงถึงลักษณะของงานดังนี้
 - ๒.๑ งานปั้นประดับติดฝาผนัง เป็นงานที่มีรูปลักษณะปั้นเป็นภาพนูนต่ำ นูนสูง
 - ๒.๒ การปั้นประดับเป็นรูปทรงลอยตัว เช่น เทวคา นางฟ้า ลิง ชัษย์ คน สัตว์หิมพานต์ เหล่านี้ นอกจากการเขียนแบบย่อส่วนเพื่อดูภาพโดยรวมแล้ว จำเป็นต้องเขียนแบบ ขนาดเท่าจริง ควรเขียนแบบทั้งด้านหน้า และด้านหลัง เป็นการนำไปใช้งานได้จริง เพื่อความแม่นยำ ถูกต้อง ตรงแบบที่กำหนด ทำให้การทำงานปั้นง่ายและสะดวกขึ้น
๓. การเตรียมพื้นผิว พื้นวัสดุ นับแต่สมัยก่อนมา พื้นผิวผนังที่ใช้ในการปั้นลวดลายปูนมี พบเห็นหลายชนิด เช่น ผนังหิน ผนังศิลาแลง ผนังอิฐ และผนังไม้ เป็นต้น ปัจจุบันยังมี ลวดลายปูนปั้นประดับติดบนผนังเหล่านี้ให้พบเห็นได้ตามโบราณสถานในประเทศไทย หลายๆ แห่ง
๔. การโคลนหุ่น ขึ้นรูป เป็นการพอกปั้นให้เป็นรูปทรง รูปร่าง ด้วยวัสดุชนิดต่างๆ เช่น ปูนซีเมนต์ ปูนพลาสติก เป็นต้น ให้ได้ขนาด รูปทรง ใกล้เคียงกับแบบงาน แบบลาย ที่ได้กำหนด หรือเขียนแบบไว้แล้วทั้งนี้ เพื่อเป็นการสะดวก และง่ายต่อการ ปั้นพอก ปูนดำตกแต่งรายละเอียดตามแบบต่อไป การโคลนหุ่นขึ้นรูปในงานปั้นปูนดำ จะพบเห็นได้ ๒ ลักษณะ คือ
 - ๔.๑ การโคลนหุ่นขึ้นรูป แบบติดฝาผนัง การขึ้นรูปแบบนี้ต้องคำนึงถึงความมั่นคง แข็งแรงของการยึดเกาะ ระหว่างพื้นผิวผนังกับหุ่นปูนที่โคลนขึ้นรูป
 - ๔.๒ การโคลนหุ่นขึ้นรูป แบบลอยตัว วิธีนี้ต้องพิจารณาถึง ขนาด ลักษณะ ท่าทาง ของรูปแบบ ถ้ารูปแบบที่จะปั้นมีขนาดไม่ใหญ่มาก ช่างสมัยก่อนจะใช้ไม้เป็นแกนขึ้น โครงสร้าง ปัจจุบันจะใช้ลวดหรือเหล็กเส้นค้ำตามรูปแบบ รูปทรง



การปั้นปูนดำประดับติดบนพื้นผนังเรียบเป็นลักษณะนูนต่ำ – นูนสูง



การร่างเส้นเขียนลายกำหนดรูปแบบ



การขึ้นโครงด้วยลวดเหล็ก และพอกปูนซีเมนต์ทับ

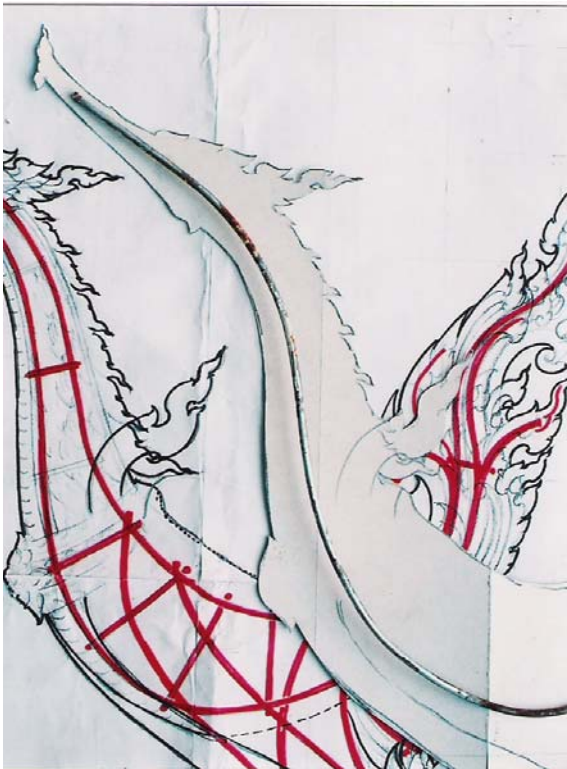


การปั้นพอกปูนดำ และปั้นประดับลาย

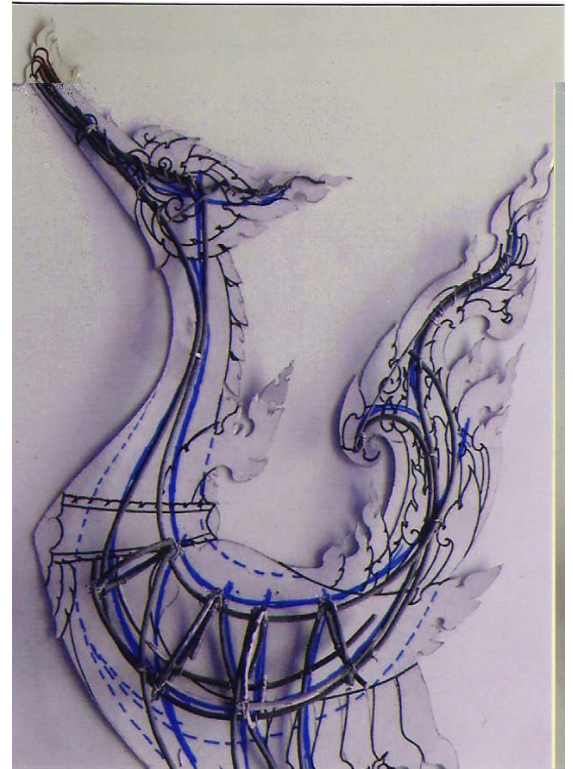


ผลงานที่สำเร็จ

การปั้นปูนดำประดับเป็นลักษณะลอยตัวที่มีขนาดเล็กไม่ใหญ่มาก



การกำหนดแบบ , เขียนแบบ



ตัดลวดเหล็กเป็นโครงสร้างตามแบบที่กำหนด



พอกปั้นปูนซีเมนต์ทับบน โครงสร้าง



พอกปั้นปูนดำทับบนหุ่นปูนซีเมนต์

การปั้นปูนดำเป็นลักษณะลอยตัวที่มีขนาดใหญ่





ใช้วิธีก่ออิฐเป็น โครงสร้างปั้นพอกขึ้นหุ่นด้วยปูนซีเมนต์ให้มีลักษณะใกล้เคียงกับแบบที่กำหนด

การเตรียมความพร้อมก่อนการปั้นรูป ปั้นลาย

๑. เครื่องมือ อุปกรณ์การปั้นปูนพร้อมใช้งาน

- เกรียงใบข้าว ขนาดเล็ก – ใหญ่ ในรูปแบบต่างๆ
- เกรียงปาดปูน หน้าตัดขนาดต่างๆ
- พู่กันกลม เบอร์ 6,8,12
- กระบะผสมปูน
- กระปุกพลาสติก มีฝาปิด เส้นผ่าศูนย์กลาง 2-3 นิ้ว
- กระบอกพ่นน้ำเป็นฝอย
- ถูมือยาง อย่างบาง
- ฯ ล ฯ



การจับเกรียงป็นปูน

การจับเกรียง เพื่อใช้ในการปั้นปูนแต่งปูนดำ ช่วยในการปาดแต่งผิวปูนให้เรียบ ตกแต่งขอบสัน ให้ได้รูปทรง นั้น วิธีการที่ดี ต้องไม่จับด้ามเกรียงแน่นจนเกินไป เป็นการจับแบบหลวมๆ แต่มั่นคง ปลายนิ้วทุกนิ้วสามารถบังคับพลิกหมุนเกรียงให้เคลื่อนไหวได้ทุกทิศทางได้อย่างอิสระ



เกรียง สำหรับใช้ปั่นปูน



ครกหิน ใช้ขนาดเนื้อปูนให้นุ่มก่อนการใช้งาน

๒. การแยกประเภทและลักษณะของงานปั้น

ประเภทลาย เช่น ลายกระหนก ลายพันธุ์พฤกษา ซึ่งมีลักษณะเป็นลายเถาเลื้อย จะปั้นเป็นลักษณะนูนต่ำ และนูนสูงเป็นส่วนมาก ปั้นแนบไปกับพื้นผิวผนัง แสดงความงามของลวดลายด้านหน้า แล้วแยกส่วนปลายลาย สะบัดลอยพื้นพื้นผนัง เป็นการเน้นให้เห็นความงามที่ส่วนปลายของลวดลายอีกด้วย

ประเภทภาพ เช่น พระพุทธรูป เทวดา นางฟ้า คน ยักษ์ สัตว์หิมพานต์ เป็นต้น เหล่านี้ จะปั้นได้ ทั้งลักษณะสูงและ นูนต่ำ และลอยตัว การปั้นประดับติดฝาผนัง จะมองเห็นได้ทั้งด้านหน้าและ ด้านข้าง ส่วนงานปั้นแบบลอยตัว จะสามารถมองเห็นความงามได้ทุกด้าน

ประเภทภาพนูนลาย เช่น ภาพแบบเล่าเรื่อง ชาดก ตำนาน เป็นต้น จะมีลักษณะของการปั้นลาย เป็นพื้นฉากหลังแนบติดกับพื้นผนัง โดยมีตัวภาพที่ปั้นเป็นลักษณะสูง หรือลอยตัว เป็น ประฐาน เน้นความโดดเด่นออกมาชัดเจนมากกว่าลวดลายด้านหลัง



๑. แนวทางปฏิบัติในการปั้นปูนดำ

เพื่อให้การปั้นปูนดำ สามารถปั้นได้อย่างสวยงาม ถูกต้องตามรูปแบบ มีความต่อเนื่องในการปั้น การทำความเข้าใจในขั้นตอน หรือกรรมวิธีต่างๆ ก่อนทำการปั้นปูน จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องรับรู้ เรียนรู้ ฝึกหัด ปฏิบัติ เป็นลำดับขั้นตอนจนเกิดความเข้าใจ และจดจำได้ดี

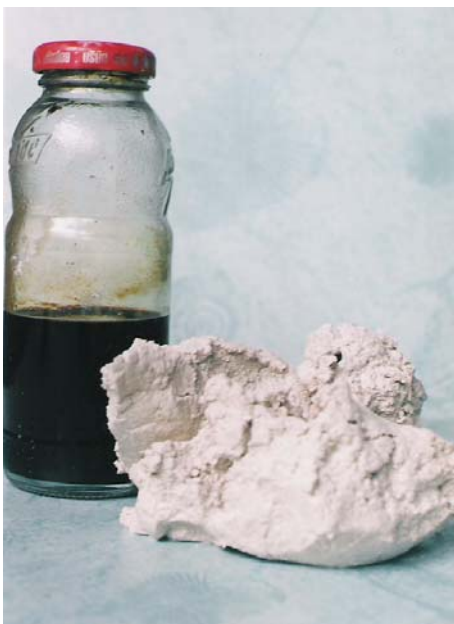
๒. การทดสอบ และทำความเข้าใจกับปูนดำ

ปูนดำ เป็นปูนที่มีคุณสมบัติพิเศษ เมื่อปั้นเป็นรูปทรงตามต้องการแล้ว จะแห้งแข็งตัว และทรงตัวอยู่ได้ภายในระยะเวลาไม่นานนักในสภาพอากาศปกติ ฉะนั้น การหีบเนื้อปูนขึ้นมาปั้นเป็นลวดลายหรือรูปทรงต่างๆ ต้องใช้ทักษะการใช้มือ และเครื่องมือปั้นให้เคยชินกับเนื้อปูน แล้วนำไปติดประดับในตำแหน่งที่กำหนดไว้ได้ทันกับการแห้งแข็งตัวของปูนดำนั้น การฝึกฝนเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ จะช่วยสร้างความชำนาญ ปั้นได้รวดเร็วทันเวลา และควบคุมรูปร่าง รูปทรงก่อนปูนได้แม่นยำมากขึ้น

๓. วัสดุในการประสานติด

การปั้นประดับลวดลายปูน มีการปั้นต่อทับซ้อนเนื้อปูนเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นต้องมีการยึดติดที่มั่นคงเกาะแน่น การเชื่อมประสานระหว่างเนื้อปูนด้วยกันจึงต้องมีวัสดุประสานยึดติด โดยทั่วไปเรียก น้ำเทือก ช่างปั้น บางคนเรียกน้ำกาว หรือ น้ำเชื้อ ซึ่งวัสดุนี้ มีคุณสมบัติในการประสานยึดติดได้ดี

“ปูนเทือก หรือ น้ำเทือก” เป็นการนำเนื้อปูนดำ ผสมกับน้ำกาวหรือน้ำเชื้อชนิดเดียวกับที่ใช้ดำปูนคลุกเคล้าจนเป็นเนื้อเดียวกัน



การปั้นปูนดำ

การปั้นปูน เป็นการใช้ความสามารถอีกชนิดหนึ่งของงานช่าง ที่มีกรรมวิธีในการปั้น พอก เพิ่ม หรือลด เอาออก ให้ได้สัดส่วนตามที่ต้องการ และด้วยคุณสมบัติพิเศษของปูนดำที่จะแห้ง แข็งตัวได้ในเวลาไม่นานนัก การปั้นปูนชนิดนี้จะต้องกระทำด้วยความรวดเร็ว จับพลันทันที ปั้นได้ด้วยความฉับไว แม่นยำ รู้จังหวะเวลาของการปั้นที่เหมาะสม ก่อนที่ปูนนั้นจะแข็งตัว

ผลงานที่สำเร็จเป็นรูปทรง รูปร่าง หรือลวดลายต่างๆ นั้น จะเป็นผลงานที่สมบูรณ์ เสร็จสิ้น ในตัวของมันเอง ไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการอื่นอีก คุณค่าความงามของปูนดำที่ปั้นจึงเห็นได้ชัดเจนที่พื้นผิวเนื้อปูน สีของปูน และรูปทรงที่เกิดจากความสดในการปั้น อันเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของการปั้นปูน

ประเภทและลักษณะของการปั้นปูน

๑. ประเภทของการปั้นปูน

๑.๑ ประเภทภาพ

๑.๑.๑ ภาพจากธรรมชาติ เป็นการปั้นที่ลอกเลียนแบบจากธรรมชาติ ทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต

๑.๑.๒ ภาพแปลงจากธรรมชาติ เป็นการปั้นที่กำหนดภาพออกมาจากความคิดและจินตนาการที่ดัดแปลงเสริมเพิ่มเติมจากธรรมชาติ

๑.๒ ประเภทลาย

๑.๒.๑ ลายจากธรรมชาติ ส่วนมากเป็นลายที่ปั้นเลียนแบบ พืชพันธุ์ชนิดต่างๆ

๑.๒.๒ ลายแปลงจากธรรมชาติ เกิดจากความคิดและจินตนาการ เป็นการเน้นความงามให้นอกเหนือจากธรรมชาติ

๑.๓ ประเภทภาพปนลาย

เป็นการปั้นผสมผสานกันระหว่างการปั้นภาพแลพลาย มีทั้งที่ปั้นเลียนแบบจากธรรมชาติล้วนๆ เช่น ต้นไม้ ใบไม้ นก ช้างม้า วัว ควาย เสือ และการปั้นดัดแปลงจากธรรมชาติ เช่น ภาพปั้นรูป เทวดา ทางฟ้า เป็นต้น และปั้นเป็นลายกระหนก หรือพืชพันธุ์พฤกษาคัดประดับด้านหลัง

๒. ลักษณะของการปั้นปูน

๒.๑ ลักษณะของการปั้น นูนต่ำ นูนสูง

เป็นการปั้นที่ส่วนมาก จะพบเห็นบนพื้นผิวผนังที่เป็นพื้นเรียบ ในการปั้นปูนต่ำเป็นภาพนูนนี้ บางแห่งก็ปั้นนูนต่ำโดยตลอดทั้งพื้นภาพ และบางแห่งปั้นผสมผสานกันระหว่าง นูนสูง และนูนต่ำรวมกันไป การปั้นภาพเทวดา รูปคน และรูปสัตว์ต่างๆ รวมทั้งลวดลายผสมผสานรวมในพื้นที่เดียวกัน จะเน้นความสำคัญของตัวภาพมากกว่าตัวลายด้วยการปั้นยกตัวภาพให้สูงโดดเด่นสูงกว่าตัวลาย



๒.๒ ลักษณะของการปั้นแบบลอยตัว

เป็นการปั้นภาพที่เป็นอิสระ ไม่ยึดติดกับพื้นผิวผนัง สามารถมองเห็นได้รอบทิศทาง มีทั้งการปั้นลอยตัวเพื่อเน้นจุดเด่น สำคัญ เช่น การปั้นหน้าบันพระอุโบสถ วิหาร ศาลา ฯลฯ ที่จะปั้นลวดลายปูนเป็นส่วนประกอบติดที่พื้นผนัง และมีภาพปั้นปูนแบบลอยตัว ปั้นเป็น พระพุทธรูป เทวดา สัตว์ต่างๆ เหล่านี้ ประดับอยู่ในส่วนใจกลางหรือส่วนสำคัญของภาพนั้น



๓. การปั้นปูนต้ำ

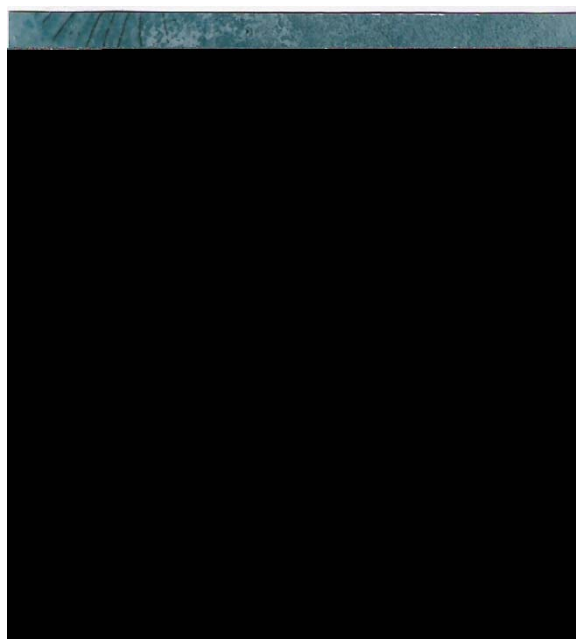
๓.๑ การเตรียมการ

๑. กำหนดปริมาณของก้อนปูน โดยหีบก้อนปูนให้มีขนาดใกล้เคียงกับแบบลายที่จะปั้น เป็นการสร้างความชำนาญของมือให้สัมพันธ์กับการมองเห็นด้วยสายตาตามที่ได้กำหนดรูปแบบไว้

๒. ปั้นเป็นรูปทรงต่างๆ อย่างง่าย โดยเน้นให้เนื้อปูนต้ำมีขนาดและรูปทรง เท่าหรือ ใกล้เคียงกันทุกชิ้น จะช่วยให้การปั้นปูนที่มีลวดลายซ้ำกันจำนวนมากๆ มีความเหมือนหรือเท่ากันทั้งหมด เมื่อฝึกฝนเป็นประจำ จะเกิดความชำนาญ สามารถกำหนดขนาดได้แน่นอนขึ้น ด้วยวิธีการต่อไปนี้

- ปั้นปูนเป็นลูกกลม ทดลองปั้นหลายๆ ขนาด แต่ละขนาดพยายามปั้นเป็นจำนวนมาก ลูกกลมเหล่านี้ใช้ปั้นประดับเป็นส่วนประกอบกับลายอื่นๆ ได้หลายชนิด เช่น กลีบดอก ใบไม้ เม็ดไขปลา ไส้กลางลาย เป็นต้น
- ปั้นปูนเป็นรูปหยดน้ำ เป็นการแปลงรูปทรงจากลูกกลม ให้มีส่วนแหลมด้านหนึ่งเป็นปลายลาย จะใช้ในการปั้นดัดแปลงเป็นลายกระจกกันมาก
- ปั้นปูนเป็นรูปยาวเรียวแหลม ใช้ดัดแปลงปั้นเป็นใบไม้ กลีบดอกไม้ และลายกระหนก
- กลึงนวดปูนต้ำให้เป็นเส้นยาว มีขนาดสม่ำเสมอจนตลอดทั้งเส้น ใช้ปั้นเป็นลายที่มีลักษณะยาวได้แทบทุกชนิด เช่น ก้านลาย ช่อกระหนก ต้นไม้ กิ่งไม้ เหล่านี้เป็นต้น

การทดสอบ และการทำความเข้าใจกับปูนดำด้วยการปั้นปูนวิธีนี้ เหมาะสำหรับการปั้นลวดลายที่มีขนาดไม่ใหญ่มาก เช่น ลายปั้นประดับฐานชุกชีพระ ลายประดับซุ้มประตู หน้าต่าง ลายเสาอุโบสถ วิหาร หรือศาลา เป็นต้น



๓.๒ การปั้นปูน

๑. การปรับพอก ปูพื้นลาย เป็นการควบคุมมิติความหนาของพื้นที่ลายทั้งหมด ช่วยบังคับรูปแบบ ความหนาบางของลวดลายให้สม่ำเสมอใกล้เคียงกัน

๒. จังหวะเวลาของการปั้นปูน ในการปั้นลายที่ต้องทับซ้อนกันหลายชั้นนั้น ต้องรอเวลาให้เนื้อปูนชั้นแรกแห้งแข็งตัวยึดติดกับพื้นได้แน่นเพียงพอเสียก่อน จึงปั้นลายปูนทับซ้อนในชั้นต่อไปได้ การปั้นประดับติดลายปูนทับซ้อนกันทีเดียวหลายชั้น โดยเนื้อปูนไม่แห้งเพียงพอ เนื้อปูนโดยรวมที่มีน้ำหนักมากจะรับน้ำหนักไม่ไหว อาจมีผลทำให้ลายนั้นหลุดหล่นเสียหายทั้งหมดได้ หรืออาจทำให้ลายบิดเบี้ยว ผิดสัดส่วน ขาดความงามได้เช่นกัน

๓. การสลับตำแหน่งการปั้นปูน เมื่อปั้นลวดลายประดับติดในส่วนใดส่วนหนึ่งแล้ว เนื้อปูนยังไม่แห้งแข็งตัวพอที่จะปั้นลายตัวใหม่ติดซ้ำลงไปได้ ให้เปลี่ยนไปปั้นลายประดับติดในตำแหน่งอื่น เพื่อรอเวลาก่อนได้ ปั้นรองกว่าปูนที่ปั้นในส่วนแรกนั้นแห้งแข็งตัวดีพอ จึงปั้นลายทับซ้อนต่อไป

๔. ปั่นจากส่วนปลายหรือยอดลงสู่โคนล่าง เป็นการไล่ลำดับชั้นลายที่ปั่นระดับให้ทับซ้อนกันลงเรื่อยๆ

๕. ปั่นจากตัวลายชั้นล่างก่อน แล้วจึงปั่นลายซ้อนทับชั้นบนต่อไป

๖. แยกความสำคัญของชั้นลาย โดยลายชั้นล่างกำหนดเป็นลายที่ควบคุมรูปทรงลักษณะให้เป็นไปตามแบบ และลายชั้นบนเป็นชั้นลายที่ทำให้ดูมีมิติความหนา จะมองเห็นลายทั้งหมดมีความงามมากขึ้น

๗. การบากลาย เป็นการแบ่งจังหวะความงามของลายตามส่วนต่างๆ ของลาย ให้มีจังหวะที่พอดี เหมาะสมสัมพันธ์กับเส้นโค้งของลายแต่ละตัว การบากลายจึงมีทั้งแบบบากเปิด และบากปิด

๘. การเกลี่ยผิวปูน เป็นการใช้เกรียง ปาดแต่งผิวปูนในขณะที่กำลังปั่น โดยเนื้อปูนยังไม่แห้งแข็งตัว จะทำให้ผิวปูนเรียบเนียน แต่ถ้าปูนเริ่มแห้งแข็งบ้างแล้ว ใช้เกรียงชุบน้ำ แล้วลูบปาดแต่งผิวปูนก็จะช่วยได้บ้าง วิธีนี้ สามารถใช้กับการเกลี่ยเชื่อมรอยต่อเนื้อปูนได้ด้วย

๙. การเสริมเพิ่มเติม การปั่นลวดลายปูน ในบางครั้ง เมื่อปั่นเสร็จเป็นรูปร่างแล้ว อาจมีส่วนบกพร่องเป็นช่องว่างให้เห็น ทำให้ลดความงามลง ก็สามารถปั่นเสริมเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

ผลงานอาจารย์พิจิตร นิมงาม





စတုရ်ဂြိုဟ်

ประวัติผู้เรียบเรียง

นายพิจิตร นิมงาม



ตำแหน่ง นายช่างศิลปกรรม ๖

สังกัด สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

ประวัติการศึกษา อุดมศึกษา

ความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานทางช่าง

- ช่างเขียน
- ช่างลายรดน้ำ
- ช่างปั้น
- ช่างปั้นลายปูนสด
- ช่างทำหัวโขน
- ช่างปิดทอง

ประสบการณ์ในการทำงานในอดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๒๔ – ๒๕๔๕)

- ปฏิบัติงานในโครงการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ
- สร้างชิ้นส่วนประกอบพระเมรุฯ ในงานถวายพระเพลิงพระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7
- ร่วมซ่อมบูรณะศิลปวัตถุในพระวิหารม้า วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ผลงานที่สำคัญ

- ปั้นซ่อมเศียรพญานาคคู่ และสิงห์คู่ ภายในพระวิหารม้า เชิงบันไดทางขึ้นพระองค์พระธาตุ วัดพระศรีมหาธาตุ จ.นครศรีธรรมราช ด้วยปูนดำ
- ปั้นสร้างผลงานปูนดำ ในรูปลักษณะของงานนูนต่ำ – นูนสูง และงานปั้นลอยตัว ไว้เพื่อจัดแสดงและสาธิตให้กับหน่วยงานเป็นจำนวนมาก
- รวบรวม , เรียบเรียง เขียนเอกสารทางวิชาการ เรื่องกรรมวิธีการปั้นปูนดำ

การถ่ายทอดความรู้ความสามารถ

- เป็นวิทยากรสาธิต – อธิบายกรรมวิธีการปั้นปูนดำ จากการเข้าร่วมจัดนิทรรศการศิลปากรสัญจรของกรมศิลปากร ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด รวมแล้วไม่น้อยกว่า ๒๐ ครั้ง

ข้อมูลอื่นๆ อยู่ในระหว่างการศึกษากรรมวิธีการปั้นปูน โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และสำรวจเก็บข้อมูลในต่างจังหวัดทั่วประเทศ ด้วยการถ่ายภาพศิลปวัตถุเก่า – ใหม่ และสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นช่างปั้น ทดสอบ ทดลอง และเรียบเรียงเป็นเอกสาร เพื่อการเผยแพร่ต่อไป

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนัก. **คู่มือปฏิบัติในนิทรรศการงานศิลปะปูนปั้นครั้งที่ ๑** (๒๕๓๘). ณ ห้องนิทรรศการสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง. กรุงเทพฯ: ๒๕๓๘.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **คู่มือปฏิบัติในนิทรรศการงานศิลปะปูนปั้นครั้งที่ ๒** (๒๕๓๙). ณ ศูนย์การค้าเซ็นทรัลพลาซ่า ปิ่นเกล้า. กรุงเทพฯ: ๒๕๓๙.
- คณะกรรมการการจัดการประกวดศิลปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย. **คู่มือปฏิบัติในนิทรรศการศิลปะปูนปั้นแห่งประเทศไทย ครั้งที่ ๔** (๒๕๔๓). ณ แกรนด์ฮอลล์ริเวอร์ไซด์. กรุงเทพฯ: ๒๕๔๓.
- จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา. **ลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่**. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.
- จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. **ประวัติวัดกษัตราธิราชวรวิหาร**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐.
- ฉลอง พินิจสุวรรณ. **สถาปัตยกรรมเมือง**. เชียงราย : โรงพิมพ์อินเตอร์ปริ้นท์, ๒๕๔๖.
- ชมพูนุท ประศาสน์เศรษฐ์. “เรื่องของปูน เทคนิคการเตรียมปูน และปูนปั้นแบบประเพณีภาคเหนือ และจังหวัดเพชรบุรี” **เมืองโบราณ**. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๔๐): หน้า ๕๔ – ๖๓.
- น. ณ ปากน้ำ. “ปูนปั้นล้านนา” **เมืองโบราณ**. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ (เมษายน – มิถุนายน ๒๕๓๗): หน้า ๖๘ – ๗๔.
- น. ณ ปากน้ำ. **ลายปูนปั้น มัณฑนศิลป์อันเลิศแห่งสยาม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๒.
- น. ณ ปากน้ำ. “ศิลปะปูนปั้นของช่างเพชรบุรี สมัยกรุงศรีอยุธยา” **เมืองโบราณ**. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มีนาคม ๒๕๓๒): หน้า ๘๖-๘๘.
- นพวัฒน์ สมพิน. **ลายปูนปั้น งานประณีตศิลป์ของไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.
- บัวไทย แจ่มจันทร์. **โลกศิลป์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พายัพการพิมพ์, ๒๕๒๗.
- ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. “ศิลปะตกแต่งแบบจีนสมัยพระนั่งเกล้าฯ” **ศิลปนาฏศิลป์ในสองศตวรรษ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปาณยา, ๒๕๒๕. หน้า ๘๗ – ๙๕

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี, วิทยาลัยครู. การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และ

จิตรกรรมในเพชรบุรี. กรุงเทพฯ : หจก.เกษมการพิมพ์, ๒๕๓๓.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี, วิทยาลัยครู. หนังสือแจกเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บัวไทย แจ่มจันทร์ ต.ช. ต.ม. : ๒๑ มิถุนายน ๒๕๓๕.

ศิลปากร, กรม. ความรู้ทั่วไปในงานช่างศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๕๗๗)

จำกัด, ๒๕๔๕.

ศิลปากร, กรม. หุ่นเศรษฐกิจ โบราณสถานทวารวดี ชายฝั่งทะเลเพชรบุรี. กรุงเทพฯ : บริษัท

สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด ๒๕๔๕.

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. เมืองและแหล่งชุมชน

โบราณในล้านนา. กรุงเทพฯ : หจก. ไอเดียสแควร์, ๒๕๓๕.

สันติ เล็กสุขุม. “ปูนปั้นโบราณ และงานบูรณะโบราณสถาน” เมืองโบราณ. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๔

(ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๔๐) : หน้า ๗๕ – ๗๙.

สมชาติ จิงสิริอารักษ์ “ปูนหมัก - ปูนดำ” เมืองโบราณ. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม – ธันวาคม

๒๕๔๐) : หน้า ๖๕ – ๗๔.